

تحلیل و بررسی نمود ارزشهای انسانی و اخلاقی در حوزه

برنامه‌ریزی درسی

ستاره موسوی^۱، سید ابراهیم جعفری^۲، شقایق نیک‌نشان^۳، مریم توکل نیا^۴

چکیده

نظام ارزشی یکی از منابع برنامه‌درسی است. البته موقعیت این منبع بالاتر از منابع دیگر یعنی یادگیری، یادگیرنده، دانش و جامعه است. قضاوت و تصمیم‌گیری درباره هر یک از منابع و در نهایت تعیین هدف براساس نوع فلسفه تربیتی انجام می‌پذیرد. به همین ترتیب عناصر و مراحل پایین‌تر برنامه‌درسی با توجه به نگرش حاکم بر برنامه‌درسی متأثر می‌شوند. این تأثیر به حدی است که در جزئی‌ترین فعالیت آموزشی معلم اثر می‌گذارد. روش تحقیق حاضر توصیفی و تحلیلی است. محقق با مراجعه به پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی به جایگاه ارزش‌ها، مبانی نظری ارزش محور و نمود ارزشها در برنامه‌ریزی درسی و در نهایت راهکارهای عملی در تحقق دانش‌آموختگانی با اخلاق را ارائه نموده است.

واژگان کلیدی: ارزشهای انسانی و اخلاقی، برنامه‌ریزی درسی

مقدمه

تعلیم و تربیت انسانها و به تبع آن برنامه‌های درسی برای ایجاد تغییر و تحول در افراد به کار گرفته می‌شوند. هیچ نظام تربیتی را نمی‌توان یافت که برای تربیت انسانها کوشش کند ولی جهت‌گیری مشخص در این کار نداشته باشد؛ به همین دلیل کار تعلیم و تربیت در بین همه امور زندگی حساسیت و اهمیت خاص می‌یابد و پرداختن به آن یک اقدام زیر بنایی و مهم تلقی می‌شود. در تفکر راجع به ماهیت و مبنای تعلیم و تربیت مقولاتی خود را

setarehmousavi@gmail.com

^۱ دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه اصفهان

^۲ دانشیار و عضو هیات علمی دانشگاه اصفهان

^۳ استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور پیربکران

^۴ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

نشان می دهند که نمی توان از کنار آنها به سادگی گذشت. یکی از آن مقولات «نوع نگاه به ماهیت انسان» است. درباره انسان و ویژگیهای او دیدگاههایی گوناگون از، فیلسوفان و صاحب نظران ارائه کرده اند. ادیان الهی نیز براساس آموزه های و حیانی تفسیر خاص از ماهیت انسان دارند که با تفاسیر غیر الهی تفاوت اساسی دارد. بدون تردید نوع تفسیر از انسان به طور مستقیم در نظام تعلیم و تربیت اثر می گذارد. معمولاً هر نظام تربیتی انسانی را که در مبانی خود تفسیر کرده است، تربیت خواهد نمود. مقوله دوم که در تعلیم و تربیت مؤثر می باشد دیدگاه مربوط به «ماهیت ارزش» است. «چه چیزی خوب و چه چیزی بد است؟» به این سؤال پاسخهای متعدد داده شده است؛ به عنوان مثال اگر معتقد باشیم ارزشها «مطلق» هستند، به یک صورت عمل خواهیم کرد و اگر به «نسبی بودن» ارزشها اعتقاد داشته باشیم، به صورت دیگر اقدام خواهیم نمود (میلر^۵، ۱۳۸۰). مقوله سوم که در این عرصه قابل بررسی است «ماهیت معرفت» است. معرفت شناسی نیز یکی دیگر از مبناهای نظام تعلیم و تربیت را تشکیل می دهد. به مجموعه تبیین های منسجم که در خصوص ماهیت انسان، ماهیت معرفت و ماهیت ارزش از سوی یک مشرب فکری ارائه می گردد، فلسفه تعلیم و تربیت اطلاق می شود. پس می توان گفت: فلسفه تعلیم و تربیت عبارت است از توصیف چیستی انسان، معرفت و ارزش. وقتی که توصیف بر مبنای تفکر اسلام انجام پذیرد، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی شکل می گیرد. فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی مبنای تصمیم گیری و استنتاج سایر اقدامات تربیتی از جمله برنامه ریزی درسی است. برنامه ریزی درسی دارای مبانی فلسفی است با ملاحظه منابع علمی در این خصوص ملاحظه می کنیم که «برنامه درسی» از دیدگاههای مورد قبول در مورد سه مقوله فوق الاشاره اثر می پذیرد. علت اصلی تنوع دیدگاههای برنامه درسی را در این مبانی متفاوت باید جستجو کرد (ملکی، ۱۳۸۰). آنچه امروز در بین صاحب نظران مطرح است و به عنوان یک ضرورت برای کشور طرح می گردد، تولید علم با رویکرد بومی است. برای تحقق این خواسته مهم باید مبانی ارزشی اسلامی را با اعتماد به نفس ولی با روش علمی بررسی کرد و دلالتهای مشخص برای نظریه پردازی در حوزه علوم انسانی و تربیتی استنباط نمود. علاوه بر ماهیت انسان در خصوص «معرفت» و «ارزش» نیز در منابع دینی تفسیرهای ویژه وجود دارد. وقتی که در این تفسیرهای خاص دینی تعمق می کنیم به

⁵ -Miller

طور مشخص درمی یابیم که باورهای متفاوت در عناصر گوناگون برنامه درسی می توانیم طرح کنیم و دلالت‌های خاص برای طراحی یادگیری قابل ارائه است. در این راستا تحقیق حاضر با نگاهی اجمالی به ارزشها، مبانی ارزشی برنامه ریزی درسی به تاثیر نمود ارزشها در برنامه ریزی درسی می پردازد.

برنامه درسی:

قبل از ورود به متن مقاله مفاهیم، «برنامه درسی»، «فلسفه تعلیم و تربیت»، «مبانی برنامه ریزی درسی» و دیدگاه فطری - معنوی در برنامه درسی بررسی می شود. برنامه درسی: درباره برنامه درسی تعاریف گوناگون و گاهی متضاد از سوی صاحب نظران طرح شده است. در اینجا مناسب نیست مناقشات تعاریف طرح گردد، لکن ضروری است برای فهم درست محتوای مقاله و برای طرح ریزی، توجیه و اجرای برنامه درسی به فهم درستی از این مفهوم برسیم. هر چند برخی از نظریه پردازان معتقدند نباید در فکر تعریف برنامه درسی بود؛ زیرا که به دلیل پیچیدگی نمی توان آن را تعریف کرد. «آیزنر⁶» می گوید: «برنامه درسی از یک هویت فیزیکی برخوردار نیست بلکه یک اندیشه پیچیده می باشد، از این رو تعریف واقعی آن غیر ممکن است.» با اینکه این صاحب نظر ارائه تعریف برای این مفهوم را بسیار سخت می داند، ولی خود او برای ارائه تعریف تلاش می نماید. در مجموعه به نظر نگارنده مشکل بودن تعریف برنامه درسی مانند مشکل بودن تعاریف در سایر علوم انسانی و تربیتی است، ولی بدون داشتن یک فضای مفهومی نسبتاً واضح نیز نمی توان مباحث و تحلیل های بعدی را ارائه نمود. تعریف برنامه درسی به عنوان «طرح یادگیری⁷» در این مقاله مورد پذیرش نگارنده است. با اینکه انتقاداتی براین تعریف ممکن است وارد شود، گریزی نیست؛ چون هر تعریفی ارائه شود منتقدانی خواهد داشت. به نظر می رسد یادگیری رسمی به «سامان» و «هندسه» مناسب نیاز دارد در غیر این صورت هدایت یادگیرنده به سوی هدفهای یادگیری ممکن نخواهد بود. برنامه درسی طرح ساماندهی به یادگیری است که از عوامل و مؤلفه های گوناگون متأثر است. «فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی» یکی از علوم فلسفی یا فلسفه های مضاف است که به تحلیل و تبیین مبادی تصدیقی تعلیم و تربیت می

⁶ -Eisner

⁷ -Draft of Learning

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

پردازد. (بهشتی، سعید، ۱۳۸۵). در این حوزه بحث ماهیت مقولات مهم مبنایی یعنی، «انسان»، «معرفت»، «ارزش» مورد بحث قرار می‌گیرد و دلالت‌های لازم ارائه می‌گردد. دیدگاه فطری- معنوی یک دیدگاه پیشنهادی در حوزه برنامه درسی است که بر مبنای فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی تدوین شده، دیدگاه‌های دیگر را به چالش می‌کشد. علت اصلی تنوع دیدگاه‌های برنامه درسی تنوع مبانی فکری صاحب نظران است. بر مبنای تبیین دیگری از امور اساسی یعنی «انسان»، «معرفت» و «ارزش» می‌توان اصول و روش‌های دیگری در حوزه برنامه ریزی درسی ارائه نمود. دیدگاه فطری - معنوی این تبیین را در یک نظام فکری معین ارائه نموده است.

فطری بودن این دیدگاه به این معناست که گرایش‌های عالی فطری انسان مبنا قرار گرفته است. «معنوی بودن» نیز حاکی از آن است که این دیدگاه بر سوق دادن یادگیرنده به سوی ارزش‌های متعالی انسانی در پرتو فطرت از طریق برنامه درسی را، تأکید می‌کند (باقری، ۱۳۸۰). تربیت در اسلام بر این اساس باید تعریف شود. می‌توان مفهوم تربیت را به این نحو تعریف نمود: «شناخت خدا به عنوان رب یگانه جهان و انسان، برگزیدن او به عنوان رب خویش و تن دادن به ربوبیت او و پرهیز از ربوبیت غیر» اهمیت و جایگاه مفهوم ربوبیت در برداشت اسلامی از تربیت را می‌توان در این نکته ملاحظه نمود که در متون اسلامی به کمک مفهوم ربوبیت برای مربی و متربی واژه سازی صورت گرفته است. این واژه‌ها به ترتیب برای مربی و متربی عبارتند از: ربانی و ربی (۱). هر دو کلمه «منسوب به رب» است، جز این که کلمه اول با افزوده شدن «آن» در آن حاکی از شدت و مبالغه در انتساب به رب است که شأن و جایگاه خطیر معلم و مربی نیز آن را ایجاب می‌کند (باقری، ۱۳۸۰). از آنجا که برنامه درسی بیانگر هدف‌ها و آرمان‌های تربیتی و نیز منعکس کننده ارزش‌ها و اعتقادات و به طور کلی، فرهنگ یک کشور است، پرسش اصلی این است که اگر بخواهیم برنامه درسی تربیت اخلاقی متناسب با فرهنگ دینی خود طراحی کنیم، چه مبانی، اصول و شیوه‌هایی را باید مورد توجه قرار دهیم؟ اصول و شیوه‌های تربیت اخلاقی در برنامه درسی آموزش و پرورش رسمی چیست؟ (شاملی، ۱۳۸۶).

نمودهای تاثیر ارزشها در مراحل مختلف اجرا و تدوین برنامه درسی

با عنایت به مطالبی که پیرامون توصیف معنوی هستی، انسان و ارزش‌ها به اجمال بیان گردید، عناصر برنامه درسی معنوی را می‌توان براساس طبقه بندی میلر (ترجمه مهرمحمدی، ۱۳۷۹)، به پنج عنوان تفکیک نمود و در مورد هر کدام، پیش فرض‌ها و اصول پایه را مطرح نمود. این عناوین عبارتند از: آرمان‌ها و اهداف تربیتی، تلقی نسبت به فرایند یادگیری، تلقی نسبت به یادگیرنده، تلقی نسبت به فرایند آموزش، تلقی نسبت به معلم.

آرمان‌ها و اهداف تربیتی

- تربیت فراگیران به نحوی که فراگیری علوم و کشف حقایق را از وجوه عبادت ربّ تلقی نمایند. تقویت ایمان و باورهای دینی و آراستن به کمالات اخلاقی و فضائل معنوی، به عنوان یک ملاک برای کارآمدی و ارزیابی آموزشی. تدوین هدف‌های آموزشی در قالب تکامل نفس و تعالی روح و روان یادگیرنده و زمینه سازی برای تحقق یک جامعه معنوی، (ملکی، ۱۳۸۲؛ ملکی، ۱۳۸۸). پرداختن به موضوعات و مفاهیم بنیادی همچون فلسفه و چرایی حیات، آغاز و انجام آن، مراتب حیات، رسالت واقعی انسان در این دنیا، سعادت و شقاوت حقیقی و چگونگی راه‌یابی به آن باشد (هر^۱، ۲۰۰۳، ص ۹). نفی و طرد هرگونه تصویر مادی و طبیعت‌گرایانه از جهان هستی و جنبه آلی و ابزاری بودن پدیده‌های مادی نسبت به حقایق غیرمادی. هدف داری، غایت مداری و عدم بیهودگی حیات و نظام. زمینه سازی برای تکامل، تعالی و تنوع در تجارب درونی و معنوی در راستای خرد و باوردینی با از شیوه تدبر و تعقل در آیات الهی و سیره معصومین (ع). فرایند نیازسنجی معنوی و تأمین این نیازها از طریق تحکیم ارتباط فراگیران با خالق هستی و اولیای الهی و معصومان (ع).

تلقی نسبت به فرایند یادگیری

- تلقی یادگیری به عنوان یک فرایند معنوی و عقلانی است. توانایی انسان در دستیابی به بالاترین سطوح و مراتب یادگیری (فراحسی و شهودهای عرفانی) دست یابد. وساطت آموزه های اولیای الهی و معصومان (ع) به عنوان وسائط فیض در عالم هستی به منظور شکوفایی استعدادها و توانایی‌های یادگیرنده. کسب معارف توحیدی ضروری‌ترین

نوع یادگیری و بالاترین مرتبه آن به شمار می‌آید. در فرایند یادگیری، کل وجود انسان دخالت دارد و نه تنها حواس، سلول‌های مغزی و یا بخشی از وجود آدمی. فرایند تفکر عقلانی و اندیشه نمودن در موضوعاتی همچون روح، معنویت، سعادت واقعی، یکتاشناسی در هستی، زیبایی حقیقی و عبرت آموزی از طبیعت و تاریخ. حصول یادگیری باید توأم با لذت و حلاوت معنوی برای فراگیران باشد. در فرایند یادگیری نیز باید حتی‌الامکان جلوه‌های بیشتری از این حقایق عالم احسن نمایان گردد.

تلقی نسبت به یادگیرنده

توجه توأم به دو جهان محسوس و غیرمحسوس (شهادت و غیبت) در یادگیری. مراحل پیشرفت فراگیران؛ تجارب حسی، دانائی، ادراک و اشراق ادامه می‌یابد. - الگوپذیری از معصوم (ع) در ابعاد گوناگون باید پیوسته برای او از والاترین ارزش‌ها و منزلت‌ها برخوردار باشد. - مشارکت یادگیرنده در فرآیند یادگیری به صورتی بتواند راهی به سوی حقایق معنوی و فرامادی بیابد. - آدمی با درک درست معنویات و حقایق غیرمادی بر کمالات ثانویه خویش می‌افزاید و به مراتب بالاتری از وجود دست می‌یابد و نه این که صرفاً توانائی‌های علمی و سطح دانش خود را افزایش دهد. «خود دوستی معنوی» انسان تمایل مداوم روح به دنبال تقویت و شکوفائی این خصیصه. محوریت اصلی در دست یابی و احاطه بر دانش های معنوی، معارف توحیدی و درک و فهم رموز کتاب الهی و اسرار احادیث و روایات معصومین (ع).

- با پاک سازی، صفا و نورانیت باطن می‌توان به دریافت های درونی، شهودی و غیر اکتسابی نیز دست یافت که به مراتب، بیشتر و عمیق تر از آموخته‌های طبیعی و اکتسابی می‌باشد. ادراک این حقیقت توحیدی از سوی یادگیرنده و باور به آن، می‌تواند زمینه‌ساز یک ارتباط عاطفی و معنوی با خالق هستی و پدیده‌های جهان شده و منابع بی پایان یادگیری را برای او فراهم آورد. - سودمندی علم به آن است که ناظر به نیازها و مسائل فراگیران و جامعه باشد و چون پرداختن به نیازهای معنوی از اولویت و تقدّم برخوردار است. - نفس شناسی و روح پژوهی به عنوان یک ارزش اساس یادگیری مطلوب.

تلقی نسبت به فرایند آموزش

فرایند آموزش از مراحل کلی تربیت معنوی محسوب می‌گردد. دست یابی به اهداف آموزشی را نباید غایت نهائی برنامه ریزی آموزشی و درسی تلقی نمود. - آموزش و تدریس معنویت و تلقی صحیح از آن، نه تنها در دروسی مانند دینی، اخلاق و فلسفه بلکه در تمام موضوعات درسی، ارزش محسوب شده و نمودی قابل توجه می‌یابد. هدف از فرایند آموزش، تنها انتقال دانش نیست، بلکه باید مهارت‌های سه گانه: گرایش به معنویت (معنویت خواهی)، کسب معنویت (معنویت یابی) و تقویت معنویت (معنویت افزائی) با بهره‌گیری از منابع علمی، روان شناختی و دینی، آموزش داده شود. روح آموزش و تدریس مبتنی است بر عدم تفکیک بین امور مادی و غیرمادی، امور دنیوی و اخروی و معرفت اجتماعی. - در فرایند آموزش نیز باید تا حد امکان با زبان عشق، شادی و امید با فراگیران سخن گفت و در آنان عشق به دانستن، کمال جوئی و زیبایی خواهی را تقویت نمود. در فرایند آموزش باید حتی الامکان بین معلّم و شاگرد، سنخیت معنوی و تناسب روحی برقرار باشد. - توجه توأم به لذت‌های حسی و عقلی و شهودی در فرایند آموزش. - رکن اساسی معنویت در برنامه درسی و فرایند آموزش، اصالت روح و تقدم ساحت معنوی وجود انسان بر ساحت مادی و توجه خاص به نیازهای معنوی و پاسخ‌گوئی صحیح و منطقی به آنها می‌باشد. - توجه به آموزش معنویت باید در تمام مراحل تربیت مد نظر قرار گیرد و عامل اصلی آن، یاددهی چگونگی آموزش تفکر و خردورزی در کسب معرفت و فهم عقلانی از دین می‌باشد.

تلقی نسبت به معلّم

توجه معلّم به جامعیت وجودی فراگیر و اصل تقدم روح بر جسم، و نیاز سنجی معنوی و فعال سازی این گونه نیازها در افراد. - تاثیر معلّم با شخصیت و روح و روان خود در موقعیت های گوناگون درون و برون مدرسه بر فراگیران. - توانائی ورود معلّمان در دانش‌هائی همچون دین شناسی، روان شناسی، نفس شناسی، جامعه شناسی، فلسفه و عرفان. - ارتباط متقابل و تعامل میان معلّمان دروس مختلف به منظور برنامه ریزی برای رشد معنوی شاگردان، برطرف نمودن مشکلات و مسائل معنوی آنان. - انتخاب مربیان و معلّمان با شخصیتی جذاب و خوش طینت و خوش نیت باشند. - آراستگی محیط‌های آموزشی و یادگیری به به تصاویر، گفتارها، نمونها، نمادها و نشانگرهای معنوی.

نتیجه گیری

بر مبنای آموزه‌های دینی، معنویت و معنویت‌گرایی عمده‌ترین وجه و خصیصه یک نظام آموزشی تلقی می‌گردد. رویکرد معنوی به تربیت و توجه خاص به تربیت معنوی فراگیران می‌تواند زمینه را برای پرداختن به نیازهای اساسی آنان فراهم نماید. در این راستا باید ابعاد و جنبه‌های معنوی وجود انسان، جامعه و جهان هستی که مهمترین ویژگی آن «توحیدی بودن» است، مورد بازبایی و بازشناسی قرارگیرند. طرح برنامه درسی معنوی و بررسی مفهوم و حدود آن می‌تواند به تدوین مبانی نظری و دانش پایه مورد نیاز برای طراحی ساختار این برنامه درسی کمک نماید. استناد به منابع دینی و عقلانی و بررسی موضوعات مرتبط با نفس‌شناسی و شناخت بیشتر از ابعاد گوناگون روح آدمی و گزاره‌های تربیتی برگرفته از آن، می‌تواند به عنوان مقدمه‌ای برای یافتن پیش فرض‌ها و اصول اساسی مربوط به برنامه درسی معنوی در نظر گرفته شود. این موارد باید حتی الامکان شامل اصول مربوط به عناصر گوناگون برنامه درسی همچون اهداف، فرایند یادگیری، آموزش، فراگیران و معلم باشد تا بر مبنای آن بتوان به راهبردهای کلی و همچنین راهکارهای مشخص برای طرح کلی ساختار برنامه درسی معنوی و متناسب نمودن آن با سطوح کمی و کیفی آموزش دست یافت. در کل نتایج برخی تحقیقات نشان می‌دهد که مربیان کل نگر بر تمامیت تجربه انسان و پیوستگی متقابل همه ابعاد زندگی تأکید دارند و استدلال می‌کنند که فرایند های تربیتی باید زمینه رشد متوازن همه ابعاد دانش آموزان را فراهم نمایند. این دیدگاه بر پرورش معنویت، عدالت اجتماعی، تکریم محیط طبیعی، خودگردانی، دموکراسی و توسعه روابط تأکید دارد و در نتیجه یک مربی موفق در هر شرایطی همه جنبه را لحاظ می‌کند (محمودی، میرشاجعفری، نصرآبادی و لیاقتدار، ۲۰۱۲).

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

الن سی، ارنشتاین و فرانسیس پی هانکینز. (۱۳۸۴). مبانی، اصول و مسایل برنامه درسی، ترجمه قدسی احقر، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

باقری، خسرو. (۱۳۸۰). گزارش تحقیق پژوهشی برای دست یابی به فلسفه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی، نشریه شماره ۳۲۶ مؤسسه پژوهشی برنامه ریزی درسی و نوآوری های آموزشی، اسفند ماه ۱۳۸۰.

برنامه درسی و پرورش تفکر، مقاله مقایسه عقل دینی و عقل مدرن و تأملی در نظریه های برنامه درسی، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، سال ۱۳۸۳
ملکی، حسن. (۱۳۸۰). دین و برنامه درسی، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.

مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۸). برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم اندازها، انتشارات آستان قدس، رضوی.

میلر، جی. پی (۱۳۸۰)، آموزش و پرورش و روح، ترجمه نادر قلی قورچیان، تهران: انتشارات فراشناختی اندیشه.

کدیور، پروین. (۱۳۸۹). روان شناسی تربیتی. تهران: سمت.

صافی، احمد. (۱۳۸۲). آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه، تهران: انتشارات فرهنگی علمی

جی گالن سیلور، ویلیام ام الکساندر، آرتور جی لوئیس. (۱۳۸۹). برنامه ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر، ترجمه غلامرضا خوی نژاد. تهران: انتشارات آستان قدس رضوی.

شاملی، عباسعلی، ملکی، حسن، کاظمی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). برنامه درسی، ابزاری برای نیل به تربیت اخلاقی، اسلام و پژوهش‌های تربیتی ۶ - پاییز و زمستان: ۹۸-۷۷.

مصباح، محمدتقی. (۱۳۷۸). جامعه و تاریخ، چاپ چهارم، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، بیتا.

شاملی، عباسعلی. (۱۳۸۶). تربیت اخلاقی، پیش فرض و چالش‌ها، قم، معارف،

صافی، احمد. (۱۳۸۲). آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه، چاپ نجم، تهران، سمت،

1

Bennet, John(2004). Academic spirituality, News Letter, spirituality in Higher Education, Volumel, Aprill, Available from: [www.Spirituality.Ucla.edu/news letter/ past/1/1.html](http://www.Spirituality.Ucla.edu/news%20letter/past/1/1.html).

Bonderud, Kevin and fleis, Michael(2003), A National study of College student's search for meaning and purpose, , Available from: [www.Spirituality, ucla.edu/news/ 2003- 07-21.html](http://www.Spirituality,ucla.edu/news/2003-07-21.html)

Eisner, (1993) Educational imagination: On the design and evaluation Of schoolprogram s.

Hammond, J(2002), Embodying the spirit, Broadbent, L (edit), Routledge and falmer,

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارده‌پشت و خرداو ۱۳۹۳

- Hornby, A.S(1989). oxford Advanced Learner's Dictionary, oxford university press,.
- Mc Gee, Melissa and others(2003). A study of university classroom strategies aimed at increasing spiritual health, college student Journal , available from: **www. Find articles. Com/cf- o/mofcr/ 4-37/ 112720424/p**
- Miller, Ron(1999), Holistic Education: An Introduction, available from: **www.Pathsoflearning. Com/ library/ holistic- educ – intro.Com.**
- Hare, William.(2003).Isit Goodtobe open-minded.pp,1-22.
www.Msvuca/education/Documents/Itare-open mindedness.pdf
- Mahmoudi,S,Mirshahjafari,E,Nasrabadi,H,Liaghatdar,M.(2012).Holistic Education: An Approach for 21 Century. **International Education Studies** Vol. 5, No. 2; 186-178